

משלי חיות במדרש

מים ראשונים: "שמונים תלמידים היו לו להלל הזקן ... גדול שבכולן - יונתן בן עוזיאל ... קטן שבכולן - רבן יוחנן בן זכאי ... שלא הניח מקרא ומשנה, תלמוד, הלכות ואגדות, דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים, קלים וחמורים וגזרות שוות, תקופות וגימטריאות, שיחת מלאכי השרת ושיחת שדים ושיחת דקלים, משלות כובסין, משלות שועלים ..." (גמרא סוכה כח ע"א).¹ ואכן בספרות חז"ל יש לא מעט מדרשים המשלבים משלי שועלים וחיות אחרות (חלקם נמסרו לנו בשם תלמידיו של ריב"ז) שיש שמזהים אותם עם משלי איזופוס היווני. ראו [מאיר בר אילן, משלי איזופוס בספרות ישראל](#) באתר של אוניברסיטת בר אילן. במשלים אלה יש השתקפות ברורה שלנו כבני אדם - לעתים נוח לנו לראות את המצב האנושי דרך החיות. ולמה נדרשנו לנושא זה דווקא בפרשה זו? יוסבר ויובן בהמשך.

בראשית רבה עז, פרשתנו - השועל ששכח את משליו

"וישא יעקב עיניו וירא והנה עשו ... ויחץ את הילדים" - אמר ר' לוי: הארי כעס על הבהמה ועל החיה. אמרו: מי הולך ומפייס אותו? אמר להם אותו שועל: אני יודע שלוש מאות משלים ואני מפייס אותם.² אמרו לו: אָגוּמָן (יהי כן, לך). הלך קצת ועמד לו. אמרו לו: מה זה שעמדת? אמר להם: שכחתי מאה. אמרו לו: יש במאתיים ברכות. הלך מעט ועמד לו. אמרו לו: מה זה? אמר להם: שכחתי עוד מאה. אמרו לו: יש במאה ברכות. כיון שהגיע לשם, אמר: שכחתי את כולם, אלא כל אחד ואחד יפייס על נפשו. כך יעקב אבינו - ר' יהודה בן סימון אמר: יש בי כוח לסדור תפילה. ר' לוי אמר: יש בי כוח לערוך מלחמה. וכיון שהגיע, "ויחץ את הילדים" - אמר: כל אחד ואחד זכותו תעמוד לו.³

בראשית רבה סד י פרשת תולדות - העצם בגרונו של האריה

בימי רבי יהושע בן חנניה גזרה מלכות הרשעה שייבנה בית המקדש. הושיבו פפוס ולוליאנוס טרפיזין⁴ מעכו עד אנטוכיא והיו מספקין לעולי גולה.⁵ הלכו כותים הללו ואמרו לו: "ידיע להוי למלכא די הן קריתא תתבנא ושוריא ישתכללון מנדה בלו והלך לא יתנון" (עזרא ד יג).⁶ אמר להם: מה נעשה וכבר גזרתי? אמרו לו: שלח ואמור להם או שישנוהו ממקומו או יוסיפו עליו חמש אמות או יפחתו ממנו חמש אמות - ומעצמם הם חוזרים

¹ ועל הלל עצמו אמרו במסכת סופרים טז ז: "אמרו עליו על הילל שלא עזב דברי חכמה שלא למדה, אפילו כל הלשונות, אפילו שיחת הרים וגבעות, שיחת עצים ועשבים, שיחת חיות ובהמות, שיחת שדים ומשלוח - הכל למד. כל כך למה? משום, "וי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר". הרי שגם במשלים ודברי חכמה כלליים (ומדע: שיחת הרים ועשבים וחיות) יש משום הגדלת התורה והאדרתה.

² ארי ושועל כצמד מופיעים לא רק במשלים (ראו להלן), אלא גם במשמעות של דבר חשוב יותר (ארי) וחשוב פחות (שועל). ראו מסכת אבות ד טו: "הוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים". עוד בגמרא בבא קמא קיז ע"א בסיפור על רב כהנא שעלה לארץ ישראל וקיבל עליו לא להקשות על חכמי ארץ ישראל שבע שנים ולכן חשבו שאינו יודע ללמוד תורה וקראו עליו: "ארי שאמרת נעשה שועל!" וכן בגמרא בבא מציעא פד ע"ב בסיפור על רבי יהודה הנשיא שחלשה דעתו עקב למדנותו של ר' אלעזר בנו של ר' שמעון בר יוחאי, עד שאמר לו אביו (ר' שמעון בן גמליאל): "בני, אל ירע [לך] שהוא ארי בן ארי, ואתה ארי בן שועל". רשב"ג קורא לר' שמעון בר יוחאי ארי ולעצמו שועל! וזאת גם עוד, בגמרא קידושין פב ע"ב: "מימי לא ראיתי צבי קיין, וארי סבל, ושועל חנוני", אבל זה אולי עניין אחר.

³ מדרש זה מבראשית רבה בפרשתנו, הוא הטריגר (המעורר) לבחירתנו בנושא משלי חיות במדרש. לאחר שהתקין עצמו לדורון, תפילה ומלחמה (רש"י בראשית לב ט, בעקבות המדרש), העמיד יעקב את כל אחד ואחד מבני ביתו ישירות מול עשו ומחנהו, כאותו שועל ששכח או השיל את משליו. זכותו של כל אחד ואחת מבני ביתו של יעקב תעמוד לו ולה! במעין תמונת היפוך של התרת שליש שליש עונות מראש השנה ליום הכיפורים (ויקרא רבה ל ז, בדברינו [מכיפור לכפות ומכסה לסוכות](#)). ראו גם בראשית רבה צד ט במשל האשה החכמה מבית אבל מעכה שהתחילה במספר של אלף אנשים שיואב תובע מהם וירדה בהדרגה עד אחד והוא מסוים (בדברינו [נשים חכמות](#) בפרשת קרח). אך אנו הפעם במשל ולא בנמשל, בשועל, בארי ולשאר חיות, ומכאן, נצא למסע חיפוש אחר מדרשים נוספים של משלי חיות.

⁴ שולחנות (שולחני) - בנקים.

⁵ היו מוכרים צרכי דרך לעולי הרגל ומהכסף הזה חשבו לממן את בניין בית המקדש. לפי שם התנא ר' יהושע בן חנניה ולפי האישים פפוס ולוליאנוס, מדובר, כך נראה, במרד הידוע בשם פולמוס קיטוס או מרד טריאנוס (117-115 לספ"ה). ראו סדר עולם רבה פרק ל. אך מרד זה התרחש יותר בתפוצות מאשר בארץ (אולי אלה עולי הגולה?). האירוע השני שנזכר כאן, שהקיסר התיר לבנות את בית המקדש, יכול להיות מזוהה עם הרשות שנתן [יוליוס הכופר](#), אבל אירוע זה היה במאה הרביעית לספירה.

⁶ הכותים הלשינו לנציב הרומי: "עתה ידוע יהיה למלך שאם העיר תיבנה והחומות יושלמו, מנדה בלו והלך (סוגי מיסים) לא יתנו". הדרשן שם בפי הכותים שמתנגדים לבניית בית המקדש פסוק מעזרא, מתקופת בניין בית שני. גם שם הלשינו עמי האזור, שלא רצו לראות בחידוש בית המקדש כמרכז יהודי, וטענו שאם היהודים יתעסקו בבניין בית המקדש, לא ישלמו את מסי המלך.

בהם. והיו הקהילות מצומות בבקעת בית רימון זו. כיון שבאו הכתבים התחילו בוכים. בקשו למרוד על המלכות. אמרו: יכנס אדם אחד חכם וישדל את הציבור. יכנס ר' יהושע בן חנניה שהוא אסכולוסטקיא של תורה.⁷ עלה ודרש: אריה טרף טרף ועמד עצם בגרונו. אמר: כל הבא ומוציא אותו אני נותן לו שכרו. בא אותו קורא מצרי שמקורו ארוך ונתן מקורו והוציאו. אמר לו: תן לי שכרי. אמר לו: לך והשתבח ואומר שנכנסת לפיו של הארי ויצאת בשלום. כך, דינו שנכנסנו לאומה זו בשלום ויצאנו בשלום.⁸

ילקוט שמעוני פרשת וארא רמז קפב – האריה, המוכס החמור

"כבד לב פרעה" - אמרו: למה הדבר דומה? לארי וחיות ושועל שהיו הולכין בספינה וחמור גובה מכס מן הספינה. אמר להם החמור: תנו לי מכס. אמר לו שועל לחמור: כמה עזים פניך! אתה יודע שמלך שבחיות עמנו ואתה תשאל מכס?! אמר לו החמור: מן המלך אני נוטל ולגנזיו אני מכניס.⁹ אמר לו הארי: קרבו לי הספינה.¹⁰ ויצא וטרפו לחמור ונתנו לשועל. אמר לו: סדר לי אבריו של שוטה זה. הלך השועל וסדרן. ראה (השועל) לבו (של החמור) נטלו ואכלו. כשבא הארי מצא אבריו נתוחים. אמר לו: לבו של שוטה זה היכן הוא? אמר לו: אדוני המלך, לא היה לו לב, שאם היה לו לב לא היה נוטל מכס מן המלך. אף כך פרעה הרשע, אם היה לו לב לא היה אומר למלך מלכי המלכים: תן לי דורון.¹¹

מסכת ברכות דף סא עמוד ב - השועל והדגים

תנו רבנן: פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שלא יעסקו ישראל בתורה. בא פפוס בן יהודה ומצאו לרבי עקיבא שהיה מקהיל קהילות ברבים ועוסק בתורה. אמר ליה: עקיבא, אי אתה מתיירא מפני מלכות? אמר לו: אמשול לך משל, למה הדבר דומה - לשועל שהיה מהלך על גב הנהר, וראה דגים שהיו מתקבצים ממקום למקום. אמר להם: מפני מה אתם בורחים? אמרו לו: מפני רשתות שמביאין עלינו בני אדם. אמר להם: רצונכם שתעלו ליבשה, ונדור אני ואתם כשם שדרו אבותי עם אבותיכם?¹² אמרו לו: אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות?¹³ לא פקח אתה, אלא טיפש אתה! ומה במקום חיותנו אנו מתיראין, במקום מיתתנו על אחת כמה

⁷ למדן – Scholar. ורבן יוחנן בן זכאי רבו קרא עליו: "אשרי יולדתו". (מסכת אבות פרק ב משנה ח, חגיגה יד ע"ב). (ראו דברינו [אשרי ילוד אשה – אשרי יולדתו](#) בפרשת בהעלותך). ובמקום אחר הוא מכונה: "החוט המשולש" (אבות דר' נתן א יד). מעבר ללמדנותו, היה ר' יהושע ידוע בשיג ושיח שהיה לו עם המלכות. ראו ברכות נו ע"א, חולין נט ע"ב, חגיגה ה ע"ב ועוד. וקורטוב לכבוד שבת: "אמר לו קיסר לרבי יהושע בן חנניא: מפני מה תבשיל של שבת ריחו נודף? - אמר לו: תבלין אחד יש לנו, ושבת שמו, שאנו מטילין לתוכו - וריחו נודף. אמר לו: תן לנו הימנו! - אמר לו: כל המשמר את השבת - מועיל לו, ושאינו משמר את השבת - אינו מועיל לו". (מסכת שבת קיט ע"א, בדברינו [שבחי השבת וברכתה](#)). אגב, לאופן בו דברו חז"ל עם המלכות (השלטונות) יש סימוכין חשוב בפרשת השבוע. ראו דברינו [אדוני עשו עבדך יעקב](#) בפרשה זו.

⁸ במקרים אחרים היה ר' יהושע תקיף במגעיו עם השלטונות: "אנדריאנוס קיסר אמר לו לר' יהושע: גדולה היא הכבשה שעומדת בין שבעים זאבים, אמר לו: גדול הוא הרועה שמצילה ושוברן לפניהם" (אסתר רבה י יא על הפסוק "נקהלו היהודים ועמוד על נפשם"). ואולי זה הסוד, מתינות כלפי פנים ותקיפות כלפי חוץ. התקפלות כשהדברים גובלים במרד חסר סיכוי וזקיפות קומה ביחסים עם השלטונות.

⁹ לכאורה, תשובה יפה וחכמה. ככה יראו כולם שגם המלך משלם מכס וישלמו אף הם. והמלך יצא נשכר. מה עוד שיש סיוע טוב לחמורנו מהגמרא במסכת סוכה ל ע"א לגבי הדוגמא שהקב"ה נותן לבריותיו להקפיד על איסור גזל ורכוש של הזולת: "משל למלך בשר ודם שהיה עובר על בית המכס, אמר לעבדיו: תנו מכס למוכסים. אמרו לו: והלא כל המכס כולו שלך הוא! אמר להם: ממני ילמדו כל עוברי דרכים, ולא יבריחו עצמן מן המכס". אבל במדרש שלנו לפחות, לא זכה חמורנו והצטדקותו לא הועילה. אולי השועל סכסך.

¹⁰ כאן קיצר המספר. האריה שואל על מה ולמה נעצרה הספינה וכשמספרים לו הוא מורה לספינה להתקרב לגדת הנהר.
¹¹ מדרש משעשע זה נמצא בפרשת וארא על הפסוק "כבד לב פרעה". (עניין הדורון הוא המשך של המדרש ברמז קפא הקודם, אשר מסתיים במילים: "אמר (פרעה): לא ידעתי את ה' - מעולם לא שלח לי אגרת שלום ולא הביא לי דורון"). אולי מעבר לשעשוע ולהומור יש כאן תשובה לשאלה הידועה של רמב"ם ואחרים איך זה שהקב"ה הכביד את לב פרעה, הרי זה נוגד את חופש הבחירה (שמונה פרקים לרמב"ם פרק ח, דברינו [כי אני הכבדתי את לבו](#) בפרשת בא). ראו מקבילה למדרש זה בפירוש שכל טוב (בובר) שמות פרק ה, אבל נוסח ילקוט שמעוני נראה נכון ומדויק יותר.

¹² לא ברור הטיעון של השועל: "כשם שדרו אבותי עם אבותיכם?" מתי גרו הדגים ביבשה? מה גם שבסדר הבריאה נבראו הדגים לפני החיות. ראו פירוש מהרש"א כאן.

¹³ השועל נחשב לא רק לחיה פקחית, אלא גם לחיה מסוכנת, לצד עקרב ונחש, וכמאמר חכמים: "הוי מתחמם כנגד אורן של חכמים והוי זהיר בגחלתן שלא תכזה שנשיכתן שועל ועקיצתן עקרב ולחישתן שרף וכל דבריהם כנחלי אש" (מסכת אבות ב י). ראו דברינו [שועל, עקרב שרף וגחלי אש](#) במיוחדים.

וכמה! אף אנחנו, עכשיו שאנו יושבים ועוסקים בתורה, שכתוב בה: "כי הוא חייך ואורך ימך" (דברים ל כ) - כך. אם אנו הולכים ומבטלים ממנה - על אחת כמה וכמה.¹⁴

קהלת רבה ה יד - השועל והכרם

גניבא אמר: (משל) לשועל שמצא כרם והיה מסויג מכל פינותיו. והיה שם נקב אחד וביקש להיכנס בו ולא היה יכול. מה עשה? צם שלושה ימים עד שכחש ותש ונכנס באותו הנקב. ואכל ושמן. בקש לצאת ולא יכל לעבור כלל. חזר וצם שלושה ימים אחרים עד שכחש ותש וחזר למה שהיה - ויצא. כשיצא, הפך פניו והסתכל בו. אמר: כרם, כרם! מה טוב אתה ומה טובים הפירות שבתוכך. וכל מה שיש בדך נאה ומשובח. ברם, מה הנאה יש ממך? כמו שאדם נכנס לתוכך כך הוא יוצא.¹⁵

אסתר רבה ז ג - סעודת האריה¹⁶

"אחר הדברים האלה", כתיב: "אִם יַעֲלֶה לְשָׁמַיִם שִׂיאוֹ וְרָאשׁוֹ לְעֵב יִגִיעַ: כְּגִלְלוּ לְנֶצַח יִאבְדוּ רֵאָיו יִאֲמְרוּ אִיוֹ" (איוב כ ו-ז) ... היכן הוא המן והיכן היא שלותו? ר' פנחס היה מספר את המאורעות (עובדיא) האלה: ארי עשה סעודה לבהמה ולחיה וסיכך על גבן עורות של אריות וזאבים וחיות רעות. משאכלו ושתו, אמרו: הלואי יש כאן מי שיאמר לפנינו שיר.¹⁷ תלו עיניהם בשועל הזה. אמר להם: ענו לי אתם מה שאני אומר לכם. אמרו: כן. אמר להם: מי שהראה לנו בעליונים,¹⁸ הוא יראה לנו בתחתונים.¹⁹ כך, מי שהראנו במפלתן של בגתן ותרש וצליבתן, הוא יראה לנו במפלתו של המן. ומי שפרע מן הראשונים, הוא יפרע לנו מן האחרונים. מה כתיב למעלה מן הענין? "וַיִּתְּלוּ שְׁנֵיהֶם עַל עֵץ",²⁰ אף סופו של אותו האיש ליצלב.²¹

מסכת סנהדרין דף לח עמוד ב - שלוש מאות משלי שועלים

ואמר רבי יוחנן: שלש מאות משלות שועלים היו לו לרבי מאיר,²² ואנו אין לנו אלא שלוש: "אבות יאכלו בוסר ושני בנים תקהינה" (יחזקאל יח ב), "מאזני צדק אבני צדק" (ויקרא יט לו), "צדיק מצרה נחלץ ויבוא רשע תחתיו" (משלי יא ח).²³

¹⁴ ראו בהמשך הגמרא שם שאכן בסופו של דבר נתפסו הדגים ברשת: "אמרו: לא היו ימים מועטים עד שתפסוהו לרבי עקיבא וחבשוהו בבית האסורים, ותפסו לפפוס בן יהודה וחבשוהו אצלו. אמר לו: פפוס! מי הביאך לכאן? אמר ליה: אשריך רבי עקיבא שנתפסת על דברי תורה, אוי לו לפפוס שנתפס על דברים בטלים". ועל [מותו של ר' עקיבא](#) הרחבנו לדון ביום כיפור.

¹⁵ התרגום מארמית נעשה עפ"י המדרש המבואר וספר האגדה לביאליק. בקהלת רבה מובא מדרש זה על הפסוק: "כאשר יצא מבטן אמו ערום ישוב ללכת כשבא ומאומה לא ישא בעמלו שיוֹלֵךְ בִּידוֹ" (קהלת ה יד). האמורא שבשמו נמסר מדרש זה, גניבא, היה דמות יוצאת דופן. תלמיד חכם אך גם איש עשיר ואלים. הוא מופיע במספר מקומות בתלמוד: ברכות כה ע"א, עבודה זרה לו ע"ב, חולין נ ע"ב ועוד. בשני מקומות במסכת גיטין, דף ז ע"א ודף סה ע"ב, מסופר שיצא ליהרג (נתנהו בקולר) - אולי אז אמר מדרש זה? לדמותו של גניבא, ראו שטיינזלץ מסכת גיטין עמוד 103 בסיכום לפרק שני של המסכת. משל זה, עד כמה שבדקנו, אינו מוכר בספרות המשלים הכללית (אסופוס, קרילוב, לה-פונטיין ועוד) ומקורו הוא כאן בקהלת רבה.

¹⁶ תרגום הקטעים בארמית במדרש זה (ובמדרש המובא בהערות שוליים 23 להלן), הוא עפ"י מדרש רבה המבואר. השועל לא ידוע כזמר דווקא ונראה שהכוונה לדברי משל ומליצה. אולי המשלים או המשלות היו נאמרים בלשון מליצית ובהקראה פיוטית-מתנגנת כמעין שירה. ראו בהמשך השועל מבקש מהחיות לחזור אחר דבריו כמו במקלה.

¹⁸ החיות שעורם סוכך מלמעלה שאינן יכולות עוד להזיק.

¹⁹ הוא ישמיד את שאר חיות הטרף שביער. דברי שבח לאריה המארח. שים לב שהאריה סיכך גם בעורם של אריות אחרים!

²⁰ בגתן ותרש שתלייתם מבשרת את תלייתו הצפויה של המן, אף שכרגע הוא נישא ומתגדל. ראו סמיכות הפסוקים בין סוף פרק ב ובין תחילת פרק ג במגילת אסתר.

²¹ ראו עוד שם בסימן א, המשל על הסיחה, החמורה והחזירה: "אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש את המן בן המדתא וגו', זה שאמר הכתוב: כי רשעים יאבדו ואויבי ה' יִקָּרְפוּ כְּרִים (תהלים לז כ), שאין מפטמין אותן לטובתן אלא לְטַבְּחָהּ. כך המן הרשע לא נתגדל אלא למפלתו. משל לאדם שהיתה לו סייחה וחמורה וחזירה והיה נותן לחזירה בלא מידה לחמורה ולסייחה במידה. אמרה סייחה לחמורה: מה שוטה זה עושה? אנו שאנו עושין מלאכתו של בעל הבית נותן לנו במידה ולחזירה שהיא בטלה שלא במידה? אמרה לה: תבוא השעה ואת רואה במפלתה, שאין מאכילין אותה יותר לכבודה אלא לרעתה. כיון שבא קְלָנְדָס (חג תחילת השנה), מיד נתלו לחזירה ונחרוה. התחילו נותנין שעורים לפני בתה של חמורה והיתה מנשבת בהן ולא אכלה (שחשבה שכעת מפטמים אותה). אמרה לה אִמָּה: בתי, לא המאכל גורם אלא הבטלה גורמת. כך, לפי שכתוב: וישם את כסאו מעל כל השרים אשר אתו, לפיכך: ויתלו את המן". ראו האמרה: "הגבהתי היא השפלת, השפלת היא הגבהתי" במדרש ויקרא רבה א ה, מובא בדברינו [דעה קניית מה חסרת – דעה חסרת מה קניית](#) בפרשת ויקרא.

²² האם אלה שלוש מאות המשלים של השועל שבמדרש בראשית רבה בו פתחנו?

²³ גם את השלושה האלה, אין הגמרא מפרטת ורש"י (להלן) מביא אחד מהם (שמשלב את שלושת הפסוקים) ועוד אחד מובא בשטיינזלץ (להלן) בשם אחד הגאונים. כך, כמו אותו שועל ששכח את שלוש מאות משליו, כך גם נשכחו משלים אלה. ואפשר ש"שלוש מאות משלים" איננו אלא מספר טיפולוגי.

רש"י שם: משל הוא שרימה השועל את הזאב ליכנס לחצר היהודים בערב שבת, ולתקן עמהם צרכי סעודה ויאכל עמהם בשבת. וכשבא ליכנס - חברו עליו במקלות. בא להרוג את השועל, אמר: לא הלקוד אלא בשביל אביך שפעם אחת התחיל לסייען בסעודה ואכל את כל נתח טוב, אמר לו: ובשביל אבא אני לוקה? אמר לו: הן, האבות יאכלו בוסר וגוי. אבל בוא עמי ואראך מקום לאכול ולשבו. בא לו על הבאר ועל שפתו מוטל עץ והחבל מושכב עליו. ובשני ראשי החבל שני דליים קשורים. נכנס השועל בדלי העליון והכביד וירד למטה ודלי התחתון עלה. אמר לו הזאב: למה אתה נכנס לשם? אמר לו: יש כאן בשר וגבינה לאכול ולשבו, והראה לו דמות הלבנה במים כדמות עגול, כמין גבינה עגולה. אמר לו: אני היאך ארד? אמר לו: היכנס אתה בדלי העליון. נכנס והכביד וירד, ודלי שהשועל עליו – עלה. אמר ליה: היאך אני עולה? אמר לו: צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו, לא כך כתיב: מאזני צדק וגוי.²⁴

עיונים (שטיינזלץ) שם: ובדברי הגאונים מביאים מסורת אחרת ... משל בארי (אריה) שהיה רעב וביקש מהשועל להראותו דבר לאוכלו. והראהו אדם שמן מתפלל. והיה לפני אותו האיש בור מכוסה. אמר הארי: מתיירא אני להתנפל עליו מפני שהוא מתפלל. אמר לו השועל: אינך צריך להתיירא, לא אתה ולא בנך ייענשו עבור חטא זה אלא בן בנך.²⁵ קפץ הארי ונפל לבור. טען הארי לשועל: מפני מה נפלתי לבור? אמר לו: בשל חטאי אבותיך. אמר לו: "אבות אכלו בוסר ושיני בנים תקהינה?" ענה לו השועל: ומפני מה לא חשבת על דבר זה כאשר התנפלת על האיש?²⁶

אגדת בראשית (בובר) פרק נח – משל הקורא והנץ

משל לקורא (דגר)²⁷ שהיה מזמר בביתו של אדוניו, היה יושב וסועד וקורא מזמר. אחר זמן הביא אדוניו לבן הנץ,²⁸ כיון שראה אותו הקורא ברח תחת המטה, והטמין עצמו, ולא פתח עוד את פיו. נכנס המלך לסעוד [אמר] לבן ביתו, א"ל: למה אינו מזמר הקורא? אמר לו: מפני שהכנסת עליו בן נץ, והוא רואה אותו ומתיירא ואינו מזמר. אלא הוציא את הנץ והוא מזמר.²⁹

אוצר המדרשים (אייזנשטיין) אלפא ביתא דבן סירא – העורב המרקד

אמר לו: מפני מה העורב הולך ברקידה? אמר לו: פעם אחת ראה עורב ליונה הולך בטוב הליכה יפה יותר מכל העופות. ישר בעיניו הליכת יונה, אמר בלבו: אלך גם אני כמותה. והיה משבר עצמו בהליכה, והיו העופות משחקין בו. נתבייש העורב ואמר אחזור להליכתי הראשונה. בא לחזור ולא היה יכול כי שכח הליכתו הראשונה. והיה כמרקד ולא עלתה בידו לא הליכה ראשונה ולא אחרונה. ועליו נמשל המשל: המבקש בידו יותר - נמצא בידו מעט. כך הוא, לא נשאר בידו כלום.³⁰

²⁴ על סיפור/משל זה מהרש"א על הדף (כך גם במשלי וחידות הבן איש חי): השועל שפקח הוא, איך לקח סיכון וירד לבאר, אולי הזאב לא היה מתפתה לרדת "דשמא לא ירד הזאב בדלי השני" והשועל היה נשאר למטה? והוא עונה תשובה מתמטית שנשאיר לצעירי שואבי המים למצוא. רמז: נעזרים בשני אבנים. פתרון החידה במים האחרונים.

²⁵ בשם פרוף' לייבוויץ' ז"ל (מפי השמועה) שהאדם הוא היצור החי היחיד בטבע שיש לו זיקה גם לדור שלישי פלוס. יחסי סבאים וסבתות עם נכדים ונכדות ונינים ונינות יש רק למין האנושי.

²⁶ ראו נוסח המשל בתשובות הגאונים - מוסאפיה (ליק) סימן ל: "מעשה בשועל שבא עליו הארי לאוכלו. אמר לו שועל: מה יש בידי להשביעך? בוא עמי שאני מראה אותך אדם שמן שאתה טורף ושבע ממנו. והיה שם גומץ מכוסה ואדם יושב מאחוריו. וכיון שראהו הארי אמר לשועל: הריני מתיירא מתפילתו של זה שלא תכשילני. אמר לו השועל: אי אתה מתיירא! ולא בנך אלא לבן בנך מגיעו העון. עכשיו השבע רעבונך ועד בן בנך זמן הרבה. נתפתה הארי וקפץ על הגומץ ונפל בה. בא לו שועל ועמד לו על שפת הגומץ מציץ עליו. אמר לו הארי: הלא אמרת שאין הפורענות באה עליך אלא בן בנך נתפש בה?! אמר לו שועל: כבר יש עון על אבי אביך שאתה נתפש בו. אמר לו הארי: אבות יאכלו בוסר וכו'. א"ל השועל: ולמה לא חשבת כך מבראשונה! וכמה מיני מוסר יש במשל הזה וכן בשאר משלות".

²⁷ ראו ירמיהו ז' יא: "קרא דגר ולא ילד עשה עשר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו ובאחריתו יהיה נבל". הכוונה שם לציפור שרובצת על ביצים לא לה ופשיטא ש"דגר" הוא פועל ואינו שייך לשם הציפור. אך כאן, הקורא הוא ציפור שיר.

²⁸ בנו של האדון חשק בציפור הנץ, מן הסתם לצרכי ציד.

²⁹ והנמשל שם הוא על עם ישראל שאינו יכול לשיר ולזמר לקב"ה כשהוא נתון בגולה ותחת יד העמים. ראו המשך המדרש שם: "והקב"ה אומר לישראל: למה אין אתם מקלסין אותי, שנאמר: יונתי בחגוי הסלע וגומר השמיעני את קולך (שיר השירים ב' יד). אמר לו משה: רבש"ע כל זמן שמ"ה (מלכי האומות?) בארצך אין ישראל נראין בעולם, אלא העבר אותן, והן נראין, שנאמר: ויגרש אויב וגומר ואחריו וישכון ישראל בטח וגומר (דברים לג כז כח)". ובמשל עצמו, תחליט אם אתה רוצה בביתך ציפור טרף או ציפור שיר, כוחנות או תרבות נעימה.

³⁰ ראו דברינו [יונה ועורב](#) בפרשת נח שם יש עוד משלים ואגדות על העורב ותכונותיו.

בראשית רבתי עמוד 59 – החתול והעכבר מאדם הראשון ועד ימי נח

"צדיק לפני, ... לפי שהיה עושה צדקות עם כל אשר היו בתיבה. אמרו: בתחילה בימי אדם הראשון היו חתול ועכבר בביתו של אדם הראשון שותפין זה עם זה. יום אחד נכנס תחרות בליבו של עכבר על חתול והלך אצל אדם, אמר לו: אדוני, תן לי רשות על החתול להורגו שהוא גנב וקוביוסטוס. אמר לו אדם: הואיל וספרת עליו לשון הרע, תהיה לו למאכל. מיד קפץ החתול על העכבר והרגו. כיון שראו בניו של עכבר ונקבתו כן, ברחו לסעיפי ההרים ולנקיקי הסלעים ולחורי עפר. אמרו: עוד לא תהיה פליטה לפני החתול אויבניו.³¹ כשבא נח והכניסן בתיבה, יום אחד היה החתול ונקבתו היו עומדין זה אצל זה. אמר החתול לנקבתו: זכורני כשהייתי תינוק הביא לי אבא ממשפחתו של זה ואכלתיו והיה טוב למאכל. ועתה ארדוף אחריו ואשיגנו ואוכלנו. כיון ששמע עכבר כדברים הללו נס מפניו ורדף החתול אחריו. ונעשה לו נס ונזדמן לו חור אחד ונכנס שם. הכניס החתול פיו בחור להוציאו מתוכו ונשכו העכבר. גם החתול קרע לו בציפורנו שפתו התחתונה כחצי זרת. אחר שעה הלך העכבר אצל נח, אמר לו: איש צדיק עשה לי צדקה ותפור לי מה שקרע לי החתול אויבי. א"ל: לך והביא לי נימת שער. הלך אצל החתול עצמו ומצאו ישן ותפס משערו וחזר לנח ותפר קרעו. ולזה נקרא "איש צדיק" (וי טו).³²

שבת שלום**מחלקי המים**

מים אחרונים 1: מחלקי המים מבקשים את עזרת הציבור באיתור משלים נוספים בספרות חז"ל שאפשר שחמקו מאיתנו וכן בהשוואת המשלים שהבאנו (ושלא הבאנו) עם ספרות העולם. כל היודע על משלים נוספים ואו מקבילותיהם בספרות העולמית בכלל, משלי איזופוס, קרילוב לאפונטיין בפרט, מתבקש לשלוח תשובתו אלינו בהקדם ויבורך בכל מילי דמיטב ויניצל מאריות דורסים, חמורים טיפשים, שועלים נושכים ומתוחכמים, זאבים טורפים, עורבים מרקדים ושאר מרעין בישין. (ראו דברינו [שועל, עקרב, שרף וגחלי אש](#) בדפים המיוחדים מי באמת מסוכן).

מים אחרונים 2: פתרון שאלת המהרש"א **ובן איש חי**. נניח שמשקלו של השועל הוא 30 ק"ג (משקל הזאב המדויק לא כ"כ חשוב, העיקר שהוא שוקל יותר מהשועל, ולצורך הסיפור נניח שהוא שוקל 50 ק"ג). השועל לוקח שתי אבנים: אחת של 20 ק"ג ואחת של 40. את 20 הק"ג הוא שם בדלי אחד ואת ה 40 בשני. ה 40 יורד למטה וה 20 למעלה. הוא נכנס לדלי עם ה 20, ביחד הם 50 והדלי הזה יורד למטה (זה אגב העקרון לפיו עובדת מעלית). אם הזאב יתפתה להיכנס לדלי של ה 40 שעכשיו למעלה – השועל יעלה חזרה והכל בסדר. אם לא יתפתה הזאב לרדת, ישליך השועל את האבן שבתוך הדלי שלו לבאר. האבן של 40 תרים את השועל שמשקלו 30 כלפי מעלה.

³¹ אבל אז הגיע המבול ...

³² ספק אם סיפור זה שייך לנושא 'משלי חיות', משום שבני אדם מעורבים בו ומשום שאין כאן 'מוסר השכל' מעולם החיות לבני האדם (אולי דווקא יש), אבל מספק הבאנו גם אותו. ראו סיפור זה גם בדברינו [סיפורי התיבה](#) בפרשת נח.